

ἐξουσίας τοῦ πάπα, ἀπέστειλαν εἰς Ῥώμην στρατιωτικὸν σῶμα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας καὶ παλινὸρθωσιν τῆς παπικῆς κυβερνήσεως. Ἡ πλειοψηφία τῶν Γάλλων μεγαλοφώνως ἐπεκρότησε, τούτων μὲν ἐξ ἀγάπης τῆς Ἐκκλησίας, ἐκείνων δὲ διότι γαλλικὴ ἐν Ῥώμῃ φρουρὰ ἐμελλε νὰ ἐνισχύσῃ ἐπὶ πάσης τῆς χερσονήσου τὴν ἐπιβρῶν τῆς Γαλλίας. Ὀλίγον ἔμελε τῷ Λουδοβίκῳ Ναπολέοντι εἰς παρεβιάζεν ἢ ἀπηρεεῖτο τὰς προτέρας αὐτοῦ ἀρχάς· ἡ διαγωγὴ αὐτῆ ἦν ἀναγκαία ὅπως τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ἄρξῃ καὶ πάλιν εἰς Βοναπάρτης, τοῦτο δὲ ἤρκει. Βραδύτερον μόνον ἔμελλε νὰ κατανόησῃ πόσον ἡ εἰς Ῥώμην ἐκστρατεία ἐγένετο αὐτῷ ὀλεθρία. Δυσχέραιά τινες ἐν τούτοις ἀνεφάνησαν ἀμέσως. Εἶχε μὲν ὀριστικῶς ὑποσχεθῆ συνταγματικὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλ' ἀδύνατον ἐγένετο αὐτῷ νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ πάπα τὴν ἐλαχίστην παραχώρησιν. Ὁ Πίος Θ' κάλλιστα ἠπίστατο ὅτι ἡ ὑποστήριξις τοῦ κληρικοῦ κόμματος ἦν πάντοτε ἀναγκαία τῷ πρίγκηπι, ὅστις φοβούμενος μὴ δυσαρεστήσῃ τὸ κόμμα τοῦτο δυσκόλως θ' ἀπεφάσιζε ν' ἀποσύρῃ ἐκ Ῥώμης τὰ στρατεύματα αὐτοῦ. Ἀπεδέξατο λοιπὸν τὴν προστασίαν αὐτοῦ ὡς ὀφειλόμενόν τι καὶ φυσικόν, ἀλλὰ οὐδεμίαν χωρηγῶν τῇ κυβερνήσει αὐτοῦ ἐπιβρῶν ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς διοικήσεως.

Ὁ πρίγκηψ πρόεδρος ἐπέτυχεν ὡς ἐκ τούτου εἶτι μᾶλλον ἐν Γαλλίᾳ. Γνωστὸν μετὰ ποίας δεξιότητος κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ ἀντιδημοτικὴν τὴν ἐθνοσυνέλευσιν, νὰ διαιρέσῃ τὰ κόμματα, νὰ προσοικειώσῃται τοὺς ἀκράτους δημοκρατικούς διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν φιλησύχων πολιτῶν ὡς τὸ μόνον προπύργιον κατὰ νέων κομμουνιστικῶν ἐπαναστάσεων. Τῷ 1851 τέλος ἔκρινεν ἀρκούντως ἰσχυρὰν τὴν θέσιν αὐτοῦ ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἀμεριμνῶν περὶ τοῦ ὅρκου ὃν ὤμοσεν εἰς τὸ πολίτευμα τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐθεώρει ἑαυτὸν δικαίῳ ἀτοκράτορα τῶν Γάλλων· εἰς δ' εἰ ἄρπαγες, οἵτινες τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ κατεκράτουν, ἐδέσμευσαν αὐτὸν δι' ἐπιβολῆς ὅρκου, τοῦτο ἐν εἶτι πλέον ἦν αἴτιον ὅπως σαρώσῃ τοὺς ἐγκληματίας τούτους ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. (Ἀκολουθεῖ)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΩΦΕΛΕΙΑΣ

πρὸς τὴν τάσιν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ¹.

Κατὰ τι μύθευμα, ἐξ ἐκείνων ἅτινα ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ βουδισμού προήχθησαν, παρουσιάζ-

1) Ὑπὸ Matthew Arnold, καθηγητοῦ τῆς ποιήσεως ἐν τῷ ἐν Ὁξφόρδῃ πανεπιστημίῳ.

σθη ποτὲ πρὸς τὸν Βούδαν μαθητῆς τις ὀνόματι Πουρνᾶ, ὅστις παρεκάλεσε τὸν διδάσκαλον ν' ἀναθέσῃ αὐτῷ ἐντολὴν ὅ,τι μεγίστην. Ὁ διδάσκαλος ἐξέθηκε τῷ μαθητῇ τὰ ἐμπόδια ὅσα ὄφειλε νὰ ὑπερπηδήσῃ καὶ τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἤθελε περιπέσει. Ὁ Πουρνᾶ ὅμως ἐπέμεινεν ἀποκριθεὶς μετὰ μετριότητος καὶ ἐπιτυχῶς πρὸς πάσας τὰς ἀντιρρήσεις. Αἱ ἀποκρίσεις αὗται κατέπειταν τὸν Βούδαν, ὅστις συγκατένευσε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ· παρεχώρητε λοιπὸν τὴν ζητηθεῖσαν ἄδειαν, προπέμψας δὲ τὸν Πουρνᾶ, ὡς ἐφόδιον εἶπεν αὐτῷ τὰ ἐξῆς λόγια, ἅτινα παρέδωκεν αὐτῷ θεότης τις, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

«Ὁ Πουρνᾶ! κατασταθεὶς ἐλεύθερος, ἔσπευσον εἰς ἀπελευθέρωσιν ἄλλων· παρηγορηθεὶς, παρηγόρησον· ἀναρθεὶς εἰς μέγιστον ὕψος, βοήθησον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνυψωθῆναι».

Ὁ μέγας ἀναμορφωτής, περὶ ἀπελευθέρωσιν τὸν λόγον ποιούμενος, ἐνόε· ἠθικὴν ἀπελευθέρωσιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἀλαζονείας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, ἅτινα καταδουλοῦντα τὸ ἀνθρώπινον παραλύουσι τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· ἀπὸ τοιούτων δὲ ἐχθρῶν καὶ ὁ Πουρνᾶ εἶχεν ἐπιτύχει τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ. Πρὸς τῇ ἀπελευθέρωσι δὴμος ταύτης τῆς ψυχῆς, εἰς ἣν πᾶσαι αἱ γενεαὶ ἐπίσης ἀπέβλεψαν, ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, ἣν οὐχὶ μετ' ἴσης πάντοτε σπουδῆς ἐπεδίωξαν αἱ διάφοροι γενεαὶ, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἥκιστα ἐπεθύμησε ταύτης τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὅμως ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη οὐδὲν ἥττον ἀπαραίτητός ἐστι πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τελείας τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως· ἔστι δ' αὕτη ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ πνεύματος.

Ἡ μετὰ ζήλου ἐπιδίωξις τῆς ἀπελευθέρωσιν ταύτης τῆς διανοίας ἐστὶν ὁ προφανέστερος καὶ οὐσιωδέστερος χαρακτήρ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τὰ ἔθνη, παρ' οἷς ὁ κατὰ συνθήκην καλούμενος νεώτερος πολιτισμὸς ἐστὶ μᾶλλον προκεχωρημένος, εἰσὶν αὐτὰ ἐκεῖνα, ὅσα μᾶλλον ἠσυχολήθησαν περὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ πνεύματος ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῶν κατακρατούντων αὐτό. Ἡ δὲ ἐπιδίωξις τῆς ἀπελευθέρωσιν ταύτης, ἣτις ἐνίστο μετὰ πυρετώδους ἐπιθυμίας ἐγένετο, ἐστὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης κρίνων, λογιζόμενος δὲ καὶ τὴν ἀνάγκην καὶ τάσιν ταύτην, ἣτις παντὸς ἄλλου ἄρχει τῶν κατὰ τὴν ἡμετέραν γενεάν, θέλω ἐξετάσει ἐνταῦθα τὴν ὠφέλειαν ἣν δυνάμεθα καρπωθῆναι ἐκ τῆς μελέτης τῶν φιλολογικῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος· θέλω λοιπὸν ἀποδείξει ἐνταῦθα ὅτι καὶ μεθ' ἄλλας τὰς νέας χρεῖας τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, τὰς ἐκ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης,

καὶ ἂν εὐρύτατον ἀποδώμεν αὐταῖς χώρον, πάλιν ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων φιλολογιῶν δραστηκώτατον καταδειχθήσεται μέσον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς διανοίας ἡμῶν· ὑπὸ δὲ τὴν ἐποψίν ταύτην αἱ φιλολογίαι αὗται καὶ νῦν ἔτι ἐπισταμένης χρήσουσι καλλιεργείας.

Α.

Φέρε δὴ εἰπωμέν τινα διατί αἱ καθ' ἡμᾶς γενεαὶ τοσοῦτο ὀργῶσι πρὸς τὴν διανοητικὴν ταύτην ἀπελευθέρωσιν, ποῦ δὲ ἔγκειται αὕτη. Ὁ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τοῦ πνεύματος ὄργανος αἰτίαν ἔχει ὅτι ἐν τῷ νῦν χρόνῳ περιστοιχούμεθα ὑπὸ πληθῆος γεγονότων συγκεχυμένων ἅμα καὶ συμπεπλεγμένων ἀλλήλοις, οὕτως ὥστε δύσκολον ἀποβαίνει τὸ διακρίνειν τὸν μῦθον, καὶ διότι τῆς καθ' ἡμᾶς ταύτης ἐποχῆς προηγύθη ἄλλη ἐπίσης σκοτεινὴ αἰτίαν ἄλλην ἔχει ὅτι τὸ παρὸν τοῦτο περίστασιν ἡμῶν εὐρὺ καὶ ἐπιπλέον θέαμα, ἐφ' οὗ στενῶς προσηλοῦται ἡ προσοχὴ ἡμῶν καὶ οὕτως προσπαθοῦμεν ν' ἀποκαλύψωμεν καθ' ὄλοκληρίαν τὸ μυστήριον.

Ἐγκειται δὲ ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ σαφεῖ ἐπιγνώσει τοῦ τε παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος· καὶ ἤρξατο μὲν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν προσεκτίσασα οὗτος γενικᾶς τινος ιδέας, αἵτινες εἰσὶν οἷονεὶ νόμοι τινὲς πληθῆος γεγονότων, κατασταθήσεται δὲ πλήρης καὶ ἐντελής, ὅταν τὸ πνεῦμα φθάσῃ εἰς τὴν βαθεῖαν ἐκείνην γαλήνην, ἣν συναισθανόμεθα ἐν τῇ μελέτῃ θεάματος, οὕτως οὐδὲν μέρος ἀποκρύπτεται ἡμῶν, καὶ ἐν ᾧ οὐδὲν ἐστὶ τὸ ἀκατάληπτον, καὶ ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ἴασις τῆς πυρετώσεως ἀνυπομονητίας ἣν αἰσθάνεται ὁ νοῦς ὅταν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐκτυλιχθῇ θέαμα μέγα, ἐπιπλέον καὶ συγκεχυμένον, ὅπερ κεντεῖ καὶ παραξύνει μᾶλλον τὴν περιεργίαν ἡμῶν, ἢ εὐαρεστεῖ αὐτῇ.

Ἀλλὰ μὴν ἡ ἐποχὴ ἡμῶν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐστὶ περίοδος βίου πολυσυνθέτου καὶ παραχώδους, ἣτις ἐπιδητικῶς προκαλεῖ ἐφ' ἑαυτὴν τὴν μελέτην, ἀλλ' ἣτις διὰ τῶν ὑπερμεγέθων διαστάσεων καὶ τῆς καταστρεπτικῆς αὐτῆς ἐνεργητικότητος καταφανίζει τὴν διάνοιαν, ἣτις ἐπιδίδοται εἰς τὴν μελέτην τῶν διαφορῶν αὐτῆς ἐμφανίσεων. Ἡ καθ' ἡμᾶς γενεὰ τὰ μάλιστα ἐστὶ προκατειλημμένη ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ ἀνευρεῖν τὴν ἀληθῆ ἐποψίν, ἀφ' ἧς δέον νὰ παρατηρήσωμεν τὸ ἐνώπιον ἡμῶν ἐκτυλισσόμενον θέαμα. Ὁ δυνάμενος ἀνευρεῖν τὸ ζητούμενον τοῦτο σημεῖον τῆς ἐπόψεως, ὁ δυνάμενος κατανοῆσαι ἐντελῶς καὶ καθόλου τὸ ἐν λόγῳ θέαμα, διδάσκει δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ὅπως κατανοήσουσι καὶ οὗτοι αὐτὸ, οὗτος πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ πνεύματος τὸ καθ' ἑαυτὸν συνεισφέρει. Ἀλλ' ἐν τῇ φύσει οὐδὲν ἐστὶ μεμονωμένον· οἱ αἰῶνες ἀλληλεπιδέτως συνέχονται ἐν τῇ διαδοχῇ αὐτῶν· πολιτεύματα, ἠθικαὶ παρα-

δόσεις, ἀνάπτυξις φιλολογιῶν, πάντα ἐν τῇ παρελθόντι ἔχουσι τὰς αἰτίας αὐτῶν, ἐπενεργοῦντα τοσοῦτο ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ὥστε τὸ παρὸν οὐδὲ νὰ ἐννοηθῇ καλῶς οὐδὲ νὰ κριθῇ ἀμερολήπτως δυνατὸν, ἄνευ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ παρελθόν, ἐνθα κενταὶ αἱ ρίζαι αὐτοῦ.

Ἐὰν λοιπὸν ἀναγκαίως ὀφείλωμεν νὰ στρέψωμεν εἰς τὰ ὀπίσω τὴν προσοχὴν ἡμῶν, εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὀφείλωμεν ἐρευνηθῆσαι, ποῖαι ἀράγε αἱ ἐποχαὶ ἄς εἰδικώτερον δέον νὰ μελετήσωμεν; Οὐχὶ αὐταὶ ἐκεῖναί εἰσιν, ὅσαι μᾶλλον ἀπησχολήθησαν παρὶ τὸ πρόβλημα περὶ οὗ ὁ λόγος, περὶ τὸ καλῶς δηλαδὴ ἐπιστάναι τὸ τοῦ βίου θέαμα ἐν τῇ καθόλου ἀπόψει αὐτοῦ; Ποῖαι δὲ αἱ φιλολογίαι, αἵτινες προσφορώτατα τέρπουσαι πληροῦσιν ἅμα τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πνεύματος ἡμῶν; Προφανῶς τοιαῦτά εἰσιν ὅσαι ἐπιτυχέστερον ἔλυσαν ἀναλόγως τῆς ἡλικιωτικῆς αὐτῶν ἐποχῆς τὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνους ἐπασχολοῦν πρόβλημα· αἱ φιλολογίαι ἐκεῖναι, αἵτινες εἰσὶ τὸ ἐντελέστερον καὶ συμμετρῶς ἀνάλογον ἀπεικόνισμα τῶν χρόνων αὐτῶν, ἐκεῖναι, τέλος, αἵτινες πιστότερον παριστῶσι τὸ θέαμα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κατὰ τοιάνδε ἢ τοιάνδε ἐποχῆν.

Ἐποχὴ μεστὴ συγκινήσεων διὰ τὰ πράγματα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ φιλολογία ἀνάλογος πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀπησχόλησε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λαμπρῶς κατοπτρίσασα αὐτήν. Ἴδου ἀντικείμενον μελέτης τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον ἡμᾶς.

Αὐταὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ ἐποχαὶ, αὐταὶ αἱ φιλολογίαι, αἵτινες τοσοῦτο νέαι τυγχάνουσιν, ὅσον νέαι εἰσὶν ἢ τε ἐποχὴ ἡμῶν καὶ ἢ καθ' ἡμᾶς φιλολογία, διότι αἱ ἐποχαὶ καὶ αἱ φιλολογίαι αὗται ἀνήκουσιν εἰς παρελθὸν διδακτικώτατον καὶ μεστὸν ἅμα θησαυρῶν ὄλων πείρας.

Δυνατὸν ὅμως μεγάλη τις ἐποχὴ νὰ μὴ ἀντανაკλάται οὕτω μεγάλως καὶ ἐντελῶς ἐν τῇ φιλολογίᾳ αὐτῆς· δυνατὸν μέγας τις αἰὼν, μεγαλοουργόν τι ἔθνος εἰς τὸν ὕψιστον περιελθὸν βαθμὸν πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως νὰ διατελῇ ἄνευ συνειδήσεως, οὕτως εἰπεῖν, ἄνευ ἐπιγνώσεως ἐντελοῦς καὶ καθαρᾶς τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ταύτης, ὥστε νὰ μὴ ἀνεγείρῃ ἐν τῇ φιλολογίᾳ μνημεῖα παραλλήλου ἀναπτύξεως· ἐν τοιούτῃ περιπτώσει ὁ αἰὼν οὗτος, τὸ ἔθνος τοῦτο δύναται μὲν νὰ παραμένῃ ἀντικείμενον ἄξιον τῆς μελέτης καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμῶν, ἀλλ' ἢ φιλολογία αὐτοῦ ἥκιστα ἀπασχολήσει ἡμᾶς.

Καὶ κατ' ἀντίστροφον τάξιν μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ θυμαστὴ φιλολογία δυνατὸν ν' ἀναφανῶσιν ἐν ἐποχῇ καὶ ἐν ἔθνει, ὅπερ δὲν ἀνῆλθεν εἰς παράλληλον ὕψος· ἐν ἄλλοις λόγοις, δυνατὸν φιλολογία τις

νά προεχώρησε μάλλον τοῦ αἰῶνος αὐτῆς· τοιαύτη φιλολογία ἐνδιαφέρει ἡμῶν μάλλον τῆς ἐποχῆς μεθ' ἧς χρονολογικῶς μόνον συνδέεται. Τοιαύτη δὲ περίπτωσις συμβαίνει πάντοτε ὁσάκις ὑπὲρ αἴσαν μεγάλας διανοίας ἐγείρονται ἐν ἐποχαῖς, καθ' ἃς τὰ περιστοιχοῦντα τὰς δαιμονίας ταύτας διανοίας πράγματα οὐδὲν παρέχουσιν αὐταῖς ἄξιον πρὸς παρατήρησιν θέαμα, ἢ ὕλην ἀνάλογον τῆς δραστηκότητος αὐτῶν.

Ἐλπίζω δὲ ὅτι οὐδεὶς κατηγορήσει μου ὡς ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀγορεύοντος, εἴην προσθῶ ὅτι ἐν ταῖς φιλολογίαις τὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ λόγου αὐτῶν ἐστὶ πρὸ πάντων ἢ πιστοτέρη καὶ ἐντελεστέρα παραστασις ἐκάστης ἐποχῆς· καὶ ἀληθῶς ἡ ποίησις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀνθρώπινον ἔργον δεῖται τῆς δραστηκότερας ἐνεργητικότητος καὶ τῆς ἁρμονικότερας συμφωνίας τῶν δυνάμεων τοῦ νοῦ.

Ὅ,τι λοιπὸν πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπιδιώκομεν, ἐκεῖνο οὐτινος μάλλον γρήζομεν πρὸς φωτισμὸν ἡμῶν, ὅ,τι δραστηκώτατα συντελέσει εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς διανοίας ἡμῶν ἐστὶν ἡ ἔνωσις τῶν δύο πραγμάτων, ἡ ταυτόχρονος συνύπαρξις ἀμφοτέρων, μεγάλης ἐποχῆς καὶ μεγάλης φιλολογίας.

Ἄλλὰ, παρ' ἑμοίγε κριτῆ, ὁ βίος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ κολορῶνος αὐτοῦ ἐστὶ μία τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐποχῶν· ὁ πέμπτος πρὸ Χριστοῦ αἰὼν ὑπῆρξε μία τῶν περιόδων τούτων τοῦ δραστηκώτατου βίου καὶ τῆς πεφωτισμένης ἀναπτύξεως, μία τῶν περιόδων ἐκείνων ἃς ἔφθην ὀνομάσας νέας ἐποχάς. Ἐρρέθη ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους δύναται ν' ἀπεικασθῆ πρὸς τέλειον ἀνδρα ἀφικόμενον εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς φυσικῆς δυνάμεως καὶ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας· ἀληθῆς ἡ παρομοίωσις αὕτη, διότι πραγματικῶς ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγας ὄργανισμός τοῦ χυμοῦ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἀνάπτυξις ἔκτακτος ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας δραστηκότητος, ἀπόλυτος σχεδὸν ἐλευθερία, θαυμαστὰ δὲ δευδέρκεια πρὸς τὸ διορᾶν καὶ ἰθύνειν τὰ ἀνθρώπινα. Φέρε δὲ ἐξετάσωμεν ἐπ' ὀλίγον ποῖα τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐρευνήσωμεν δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ καὶ ἐν τίνι μέτρῳ ἔχει τοὺς χαρακτῆρας τούτους ὁ προνομιοῦχος τῆς Ἑλλάδος αἰὼν· συγκρίνομεν ἔπειτα τὴν ἐποχὴν ταύτην πρὸς ἄλλην ἐγγυτέραν ἡμῶν, τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἀρξόμεθα δὲ ἀπὸ τῶν σημείων, ἀπὸ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν οὕτως εἶπεῖν ἐξωτερικῶν. Ἐν τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, καθ' ἣν ὁ πολιτισμὸς εἰς μερίστην ἀνῆλθε περιωπῆν, ἐστὶν ὅτι ὁ πόλεμος καὶ τὰ παρακολουθοῦντα αὐτὸν ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν βίου. Τὸ ἔγκλημα ὑφίσταται μὲν καὶ πόρρω

ἀπέχει ἔτι ἡ παῦσις τῶν ἐξ αὐτοῦ καταστροφῶν, ἐν ταῖς σχέσεσιν ὅμως τοῦ ἀστυκοῦ βίου ὁ ἀνθρώπος ἀσφαλῶς κινεῖται, καλλιεργεῖ δὲ καὶ ἀναπτύσσει ἄνευ προσκομμάτων τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης. Ἡ κοινωνία οὕτω προσκτᾶται ἡτυχίαν καὶ ἐνθαρρύνεται, μηδὲν ἐν ταῖς ἐνασχολήσεσιν αὐτῆς θορυβουμένη. Ἄλλο γνώρισμα τῶν εὐτυχῶν τούτων χρόνων ἐστὶν ἡ ἐμφάνισις τοῦ πνεύματος τῆς ἀνεπιθρησκείας, ὅπερ ὁ πληθυσμὸς τῶν γνώσεων ἀναπτύσσει.

Ἄλλαι συμπτωματικαὶ ἐνδείξεις τῶν χρόνων τούτων εἰσὶν ἡ αὐξήσις τῶν πρὸς τὴν εὐπρέπειαν, ὡς λέγομεν, καθηκόντων (les convenances), ἡ μόρφωσις τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ (le gout) καὶ ἡ τάσις πρὸς τὰς σπουδὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀσχολίας, ὅσαι ἀπαιτοῦσι λεπτότητα πνεύματος. Πάντα δὲ ταῦτα ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς πρὸς τὸ ἄλλο γνώρισμα τῶν πάντων χαρακτηριστικώτατον, τὸ ὅτι κατὰ τὰς ἐν λόγῳ ἐποχὰς οἱ ἀνθρώποι ὑπὸ ἀκατάσχετου καταλαμβάνονται τάσεως πρὸς τὸ ἐξετάζειν καὶ κρίνειν τὰ παρατηρούμενα γεγονότα, ἐρευνᾶν δὲ τοὺς νόμους αὐτῶν ἀντὶ τοῦ περιπλανᾶσθαι ἐν μέσῳ τῶν φαινομένων, κρίνειν δὲ κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς προλήψεις καὶ τὴν φαντασίαν ἐκάστου.

Ἡάσας ὁμοῦ τὰς ἐνδείξεις ταύτας, πάντα τὰ ἐν λόγῳ χαρακτηριστικὰ ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Περικλέους. Κτῆμα δὲ ἐς αἰεὶ ἔχομεν τὴν περὶ τούτου μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. «Ἐν τοῖς πρώτοις», λέγει ὁ ἱστορικὸς ἀφηγούμενος τὴν κατὰ βαθμὸν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ «Ἀθηναῖοι τὸν σίδηρον κατέθεντο». Ἐπὶ τῶν χρόνων ὅμως τῆς Ἐλισάβετ τὸ σιδηρορορεῖν ἐπεκράτει ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καθήκοντα, τὰς ἀναπαύλας καὶ τὸ ἀνετον τοῦ βίου, ταῦτα ἦσαν κοινότατα καὶ μεγίστης ἀναπτύξεως ἔλαχον ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Προεχώρησαν μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἔτι πλέον, περιῆλθον εἰς τὴν περιωπῆν, εἰς τὴν ἐντέλειαν ἐκείνην τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ, καθ' ἣν ἡ πολυτέλεια ρυθμιζομένη ἀνευρίσκει τὸ πρέπον αὐτῇ μέτρον. Κατὰ τὸν Θουκυδίδην οἱ Ἀθηναῖοι πρώτοι ἀνείμεν ἡ διαίτη εἰς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν καὶ οἱ πλεονέστεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίαιτον οὐ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσοῦν τεττίγων ἐνέρσει κρωδύλον ἀναδοῦμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν· ἐνὶ λόγῳ περιῆλθον εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, ὅπερ ἐστὶ ἡ ἐγκράτεια, ὡς εἶπεῖν, ἐν τῇ πολυτελείᾳ, αὐτὸ δὲ τὸ μετ' εὐτελείας φιλοκαλεῖν.

(ἔπειτα συνέχεια).